

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۲/۱۹
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۰۳/۲۲
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۸/۲۰
تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۰۸/۲۲

شابا چاپی: ۲۵۳۸-۱۸۵۷
الکترونیکی: ۲۶۴۵-۵۲۵۰

تهدیدشناسی سیاست‌گذاری دفاعی - امنیتی ج.ا.ایران در چارچوب تحلیل روندها و رویدادهای فرهنگی - اجتماعی

یعقوب یوسفوند^۱ | غلامرضا حداد^۲ | حسین مهدیان^۳

چکیده

در محاسبه قدرت دفاعی - امنیتی، مؤلفه‌های فرهنگی و آداب اجتماعی دارای عیار و ارزش قابل محسوسی هستند و نقش انکارناپذیری را در شکل‌دهی به سیاست‌های دفاعی - امنیتی دارند. براین اساس، بنیان اصلی پژوهش حاضر این مسئله است که متأثر از روندها و رویدادهای حوزه فرهنگی - اجتماعی چه تهدیدهایی حوزه سیاست‌گذاری دفاعی - امنیتی ج.ا.ایران تهدید می‌کند؟ برای پاسخ به این مسئله، در این پژوهش تلاش شده به صورت کیفی و با نگاه آسیب‌شناسانه و رویکرد تحلیلی - اکتشافی (آینده‌پژوهانه) در قالب الگوی تحلیل روند و تحلیل ماتریس SWOT، روندها و رویدادهای فرهنگی - اجتماعی که سیاست‌گذاری دفاعی - امنیتی را تهدید می‌کند، شناسایی و راهبردهای لازم ارائه گردد. در این راستا از مطالعه کتابخانه‌ای و روش میدانی (مصاحبه) در جمع‌آوری داده‌ها استفاده شده است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که به واسطه برخی آسیب‌ها و نارسائی‌های درونی و متأثر از فشارهای سیاسی و اقتصادی، برخی روندها و رویدادهایی در حوزه فرهنگی - اجتماعی در حال ظهور و بروز است که تهدیداتی را برای سیاست‌گذاری دفاعی - امنیتی ج.ا.ایران در حوزه سیاست تأمین نیروی انسانی، نظام تصمیم‌گیری، دفاع مردم پایه، سیاست اطلاعاتی - امنیتی و امنیت داخلی، تضعیف و تغییر مرجعیت‌ها، و سیاست مقابله با تهدیدات نرم در پی دارد.

کلیدواژه‌ها: سیاست‌گذاری دفاعی - امنیتی، رویدادهای فرهنگی - اجتماعی، سیاست دفاعی، تحلیل

روند، ماتریس SWOT

۱. نویسنده مسئول: استادیار، گروه تربیت نظامی / سیاست‌گذاری عمومی، دانشکده مدیریت و علوم نظامی،

دانشگاه امام علی (ع)، تهران، ایران
yousefvand.amir90@gmail.com

۲. استادیار، گروه اقتصاد سیاسی و سیاست‌گذاری عمومی / علوم سیاسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه علامه

طباطبایی، تهران، ایران

۳. استادیار، گروه جغرافیای نظامی / سیاست‌گذاری عمومی، دانشکده علوم پایه، دانشگاه امام علی (ع)، تهران، ایران

DOR: 20.1001.1.25381857.1403.17.63.5.2

مقدمه

برای برداشتن گام‌های استوار در آینده، باید گذشته را درست شناخت و از تجربه‌ها درس گرفت؛ اگر از این راهبرد غفلت شود، دروغ‌ها به جای حقیقت خواهند نشست و آینده مورد تهدیدهای ناشناخته قرار خواهد گرفت (بیانیه گام دوم انقلاب، ۱۳۹۷/۱۱/۲۲). در محیط پیچیده و آناارشی نظام بین‌الملل کنونی به جهت کنش‌های خطی، غیرخطی و غیرقابل پیش‌بینی، تصمیم‌گیری در حوزه دفاع و امنیت با پیچیدگی‌های خاصی مواجه است. «ویژگی اصلی چنین محیطی، ظهور بحران، و پیش‌بینی‌ناپذیر بودن حوادث سیاسی و امنیتی است. در چنین شرایطی هرگونه تصمیم‌گیری و برنامه‌ریزی امنیتی، باید چالش‌های مربوط به محیط پیچیده‌ی امنیتی پیش‌بینی و کنترل شود. ضرورت‌های کنترل محیط امنیتی ایجاب می‌کند که بازیگران، از سازوکارهای لازم برای شناخت چالش‌های محیطی و غلبه بر چنین چالش‌هایی استفاده کنند» (مصلی‌نژاد، ۱۴۰۱: ۱۲۱). یکی از شیوه‌های شناخت چالش‌ها و تهدیدهای محیطی، تحلیل روندها و رویدادهای محیطی و پیامدهای حاصل از آنهاست. بدون تردید از جمله روندها و رویدادهای محیطی، روندهای و رویدادهای فرهنگی - اجتماعی است که سیاست‌گذاری دفاعی - امنیتی را تحت تأثیر قرار می‌دهد. در جامعه ایرانی به واسطه برخورداری از فرهنگ اسلامی و تمدن ایرانی، بسیاری از کنش‌ها و رفتارهای دفاعی - امنیتی همچون جهاد، شهادت و ایثار، بسیج مردمی، مقاومت، استکبارستیزی و عدم سلطه‌پذیری متأثر از فرهنگ اسلامی - ایرانی است و در قدرت دفاعی - امنیتی اثر مستقیم دارد. بنابراین عامل فرهنگ، زمینه‌ساز دگرگونی در ابعاد مختلف و شکل‌دهنده - ی روابط اجتماعی میان افراد جامعه است و تأثیر تغییر در فرهنگ و آداب اجتماعی در قدرت دفاعی و بازدارندگی کشور انکارناپذیر است. امروزه عواملی همچون تحریم‌های اقتصادی، فشارهای سیاسی بین‌المللی، تهدیدات نرم، توسعه و گسترش رسانه‌ها و فناوری‌های نوین ارتباطی و... موجب ایجاد برخی روندها و رویدادهایی در حوزه‌های مختلف جامعه از جمله حوزه فرهنگی - اجتماعی شده است که می‌تواند بر سیاست‌های دفاعی - امنیتی کشور اثر بگذارد و معمای امنیت را پیچیده‌تر و با تهدیدات و چالش‌های جدی مواجه نماید.

مؤلفه‌های فرهنگی - اجتماعی هر کدام در محاسبه قدرت دفاعی و معادله قدرت، عیار و ارزش قابل محسوسی دارند. امروزه برخی مسائل فرهنگی - اجتماعی همچون کم‌رنگ شدن اخلاق، کم‌رنگ شدن امر به معروف و نهی از منکر، مسئله حجاب، تهاجم فرهنگی و نرم، مهاجرت، گرایش به فرزند کمتر، مسئله تجرد و افزایش سن ازدواج، فقر و آسیب‌های اجتماعی و... در جامعه در حال پدیدار شدن است که موضوع دفاع و امنیت را نیز تحت تأثیر قرار می‌دهند و لازم است در این راستا سیاست‌ها و راهبردهای درستی اتخاذ گردد. بر این اساس، مسئله اصلی پژوهش این است که با توجه به روندها و رویدادهای حوزه فرهنگی - اجتماعی، تهدیدات سیاسی بخش سیاست‌گذاری دفاعی - امنیتی کدامند؟

مبانی نظری

سیاست‌گذاری دفاعی - امنیتی: سیاست‌گذاری دفاعی - امنیتی به سیاست‌ها و سازوکارهایی معطوف است که زمینه لازم را برای دفاع از کشور و تأمین امنیت فراهم می‌نماید. به عبارتی، «فرآیندی است در قالب یک برنامه عمل دولتی، در مسیر تحقق چشم‌اندازهای دفاعی و یا در مواجهه با یک تهدید و یا یک مسئله امنیتی» (یوسفوند و ملکی کرم‌آبادی، ۱۴۰۰: ۱۰). در تعریفی دیگر، واکنشی است به تهدیدات عینی و ذهنی برخاسته از محیط امنیتی خود با توجه به اهداف، منافع، ارزش‌های اساسی و میزان قدرت دولت (کلاتری، ۱۳۹۴: ۴۰). «روند امنیت‌سازی از این جنبه اهمیت دارد که تمامی کشورها، در وضعیت و شرایط آنارشیک زندگی می‌کنند. شرایط آنارشیک به مفهوم آن است که هیچ‌گونه حاکمیت مرکزی و آمریت سازمان‌یافته‌ای در مناسبات کشورها وجود ندارد. در چنین شرایطی، بازیگران تلاش می‌کنند که به حداکثر منافع و مطلوبیت‌های راهبردی خود برسند» (مصلی‌نژاد، ۱۴۰۱: ۱۰۷).

به طور کلی، سیاست‌گذاری دفاعی - امنیتی مجموعه اقدامات هدفمندی است که به تدوین و هماهنگ‌سازی سیاست‌ها و خط‌مشی‌های حوزه دفاع و امنیت، و اجرایی و عملی نمودن آن خط‌مشی‌ها، می‌پردازد. خروجی نظام سیاست‌گذاری دفاعی - امنیتی، تصمیمات و سیاست‌های دفاعی - امنیتی است که به تصویب دولت رسیده است و با امنیت مردم و سرنوشت کشور سروکار دارد (یوسفوند و همکاران، ۱۳۹۸) و در دو بعد امنیت داخلی و امنیت خارجی صورت می‌گیرد. سیاست تأمین نیروی انسانی، سیاست دفاع مردم پایه، سیاست مقاومت و ایستادگی، سیاست

خودکفایی، سیاست ساختار دفاعی، سیاست بودجه دفاعی، سیاست تقویت راهبرد بازدارندگی، سیاست تجهیزاتی، سیاست اطلاعاتی - امنیتی، سیاست دفاع سایبری و پدافند غیرعامل و... ذیل سیاست‌های دفاعی - امنیتی قرار می‌گیرند.

«هدف سیاست‌گذاران در حوزه امنیت ملی و دفاعی باید به کاهش تهدید و توجه بایسته‌ها به آسیب‌ها و افزایش فرصت باشد. در عین حال نباید از این امر غافل شد که در عرصه بیرونی همیشه تمایز کامل بین تهدید و فرصت مقدور نیست. ممکن است امری همزمان هر دو وجه را داشته باشد. یا امری زمانی تهدید جدی باشد و در زمان دیگر به فرصت تبدیل شود. ولی بدترین صورت در امر سیاست‌گذاری تبدیل فرصت به تهدید است که نه تنها امنیت‌زدایی را در پی ندارد بلکه باعث امنیت‌زایی نیز می‌شود (غرایق‌زندی، ۱۳۹۰: ۲۵).

به هر حال، دغدغه تأمین امنیت و مقابله با مخاطرات پیرامونی به منظور حیات و تداوم بقا با زایش دولت مدرن، به یکی از عرصه‌های تعیین‌کننده سیاست‌گذاری کشورها مبدل گشته است. به طوری که در برنامه‌ریزی‌های متعارف و کلان، ترتیبات دفاعی و ملاحظات امنیتی در صدر اولویت‌ها قرار دارد. در عصر کنونی با پیدایش الگوها و ابزارهای نوین تقابل و تهدید و افزایش متغیرهای مؤثر بر عرصه دفاعی - امنیتی، تلفیق پیچیده‌ای از چالش‌های سخت و نرم پدید آمده که حاصل آن، پیدایش محیطی بغرنج در حوزه دفاع و امنیت برای کشورها است. برخورداری از سیاست‌های دفاعی - امنیتی متناسب با موقعیت جمهوری اسلامی ایران در صفحه شطرنج نظام بین الملل می‌تواند از تهدیدات و مخاطرات این حوزه بکاهد و فرصت‌های مناسبی را پیش‌روی کشور به ارمغان آورد (حیات مقدم و کلانتری، ۱۳۹۷: ۱۷۱).

عوامل فرهنگی - اجتماعی: فرهنگ و آداب اجتماعی یک جامعه، یکی از عوامل مؤثر در شکل‌دهی به داده‌های سیاست‌گذاری و نظام تصمیم‌گیری است. منظور از عوامل فرهنگی - اجتماعی، مجموعه روندهای موجود و در حال شکل‌گیری در سطح جامعه است که با افزایش سطح آگاهی‌های مردم، توسعه ارتباطات و تغییر نیازها و الگوهای رفتاری به نحوی بر سیاست‌گذاری دفاعی - امنیتی تأثیرگذار بوده و رخدادهایی را پدید خواهند آورد که پیامدهایی را برای این حوزه در پی خواهد داشت. «عوامل فرهنگی در یک جامعه بسته به اینکه ابعاد سازنده و مثبت داشته باشد و یا نقشی بازدارنده و منفی ایفا کند، به همان نسبت جامعه را به سوی تعالی، پیشرفت و توسعه سوق داده، یا آن را به انحطاط و عقب‌ماندگی می‌کشانند. سیاست‌گذاری دفاعی یک

کشور نیز از ابعاد مثبت و منفی مؤلفه‌های فرهنگی آن متأثر است. از این رو دولتمردان باید ارزیابی دقیقی از اعتقادات و باورهای عمومی، آداب، رسوم و سنن ملی و همچنین تهدیدهایی را که در اثر عوامل مختلف فرهنگی و تضادهای دینی و مذهبی برای کشور متصور است، به عمل آورند (تهامی ۱۳۹۰، ۹۰: ۲) و بر مبنای آن به تدوین سیاست‌های دفاعی و امنیتی بپردازند.

تهدیدشناسی دفاعی - امنیتی: تهدید مفهومی انتزاعی است که در هم تنیدگی عمیقی با مفهوم امنیت دارد. ارائه یک تعریف دقیق از تهدید به دلیل چندوجهی بودن و ارتباطش با امنیت، منافع ملی و اهداف و راهبردها، پیچیده و مشکل است. لرنر، تهدید را عبارت است از هر چیزی که بتواند ثبات و امنیت را در یک کشور به خطر اندازد، تعریف می‌کند و معتقد است تهدیدات منافع ملی را هدف قرار می‌دهند. در نگرش سیستمی، تهدید عاملی است که اجازه نمی‌دهد سیستم به اهداف خود برسد (مرادیان، ۱۳۸۸: ۱۶۷). باری بوزان عوامل مؤثر در جدی بودن تهدید را شامل؛ مشخص بودن هویت آن، قریب‌الوقوع بودن یا نزدیکی آن از لحاظ فاصله، شدت احتمال وقوع آن، میزان احتمالی آن و اوضاع و شرایط تاریخی که باعث تقویت آن می‌شود، می‌داند (باری بوزان، ۱۳۷۸: ۱۵۹). در این چارچوب، تهدید نسبت به نظام سیاست‌گذاری دفاعی - امنیتی عبارت است از عامل و یا مجموعه عوامل و سلسله روندها و رویدادهایی است که نظام تدوین، تصمیم‌گیری، هماهنگ‌سازی و اجرای سیاست‌ها و خط‌مشی‌های حوزه دفاع و امنیت را با خطر می‌سازند و امنیت ملی را با چالش مواجه می‌شود. از این منظر، شناسایی تهدیدات در جهت تحقق منافع و اهداف ملی و ایجاد امنیت پایدار، ضرورتی انکار ناپذیر است. تهدیدشناسی دفاعی - امنیتی فرآیندی است که به شناخت تهدیدهای حوزه دفاعی - امنیتی منجر می‌شود و امری ضروری برای آینده‌پژوهی دفاعی - امنیتی محسوب می‌گردد. «با پیچیدگی زندگی اجتماعی، شناخت تهدیدات نیز به دو دلیل عینی و ذهنی بودن تهدیدات و دیگری میزان جدی بودن تهدید، پیچیده شده است و به همان شدت شناسایی، ارزیابی و سنجش تهدید نیز سخت و حائز اهمیت فراوان است» (جمعی از نویسندگان، ۱۳۸۸: ۳۲)

پیشینه پژوهش

در راستای موضوع پژوهش، برخی آثار منتشر شده به شرح ذیل می‌باشد:

۱- مصلی‌نژاد (۱۴۰۱)، در کتابی با عنوان "سیاست‌گذاری راهبردی؛ در تئوری و عمل" تلاش نموده است مباحث نظری و عملی سیاست‌گذاری راهبردی به‌ویژه در امور امنیتی و دفاعی را مورد

واکاوی و تبیین علمی قرار دهد. ایشان معتقد است درک دقیق الگوهای تصمیم‌گیری و تصمیم‌سازی در حوزه‌های راهبردی، به ویژه در امور امنیتی و دفاعی، مستلزم تبیین فرایندهای تاریخی، شناختی و الگویی سیاست‌گذاری راهبردی است. از نظر وی «تبیین موضوعات قومی، فرهنگی، اجتماعی را باید بخش دیگری از سازوکارهایی دانست که زمینه لازم را برای سیاست‌گذاری راهبردی بر اساس نگرش متوازن فراهم می‌کند. کمتر پژوهشگری هست که منکر تأثیر مسائل اجتماعی در امنیت و دفاع از کشور باشد. روندهایی مانند ناسیونالیسم، قوم‌گرایی، هویت‌گرایی و فرآیندهای حقوق بشری را می‌توان بخشی از سازوکارهایی دانست که در روند امنیت‌سازی به آنها توجه می‌شود. بنابراین هر یک از مؤلفه‌های اجتماعی وزن محسوسی در محاسبه‌ی نشانه‌های امنیتی دارد» (مصلی‌نژاد، ۱۴۰۱: ۴۲).

۲- ریاضی و دهقان (۱۳۹۸)، در کتابی تحت عنوان "سیاست‌گذاری دفاع ملی" که توسط دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی منتشر شده است، تلاش کرده‌اند تا ضمن مروری بر مفاهیم متنوع جدید و هم‌سو با سیاست، به ادبیات سیاست‌گذاری دفاعی بپردازند. آنان معتقدند عوامل فرهنگی و اجتماعی به عنوان متغیرهای مداخله‌گر محیط ملی محسوب می‌شوند که سیاست‌گذاری دفاعی را تحت تأثیر قرار می‌دهند (ریاضی و دهقان، ۱۳۹۸: ۲۳۹).

۳- غرایق‌زند (۱۳۸۹) در اثری تحت عنوان «درآمدی بر سیاست‌گذاری امنیت ملی» بیشتر به مباحث نظری و اصول سیاست‌گذاری امنیت ملی و همچنین مطالعه موردی سیاست‌گذاری امنیت ملی ج.ا.ایران پرداخته است. نگارنده، فرهنگ سیاسی، خصوصیات ملی، نظام اجتماعی و افکار عمومی را جزء بسترهای سیاست‌گذاری امنیت ملی برمی‌شمرد و بیان می‌دارد «در یک نظام اجتماعی نقش گروه‌های جامعه، نظیر اجتماعات قومی، اقتصادی، سیاسی و مذهبی مهم است. آنها به طرق مختلف بر حکومت تأثیر می‌گذارند. از منظر امنیت ملی، انسجام و همبستگی اجتماعی نقش بسیار زیادی، به‌ویژه در مواقع بحرانی و خطر حملات نظامی دارد. لازم است به روش عقلانی و اجمالی، روالی منسجم و قابل قبول در جامعه ایجاد کرد. در غیر این صورت، در هنگام بروز کشمکش‌ها و اختلافات موجود نظیر مباحث قومی و مذهبی، اقلیتی فضا را برای طرح خواسته‌های خود مناسب می‌بینند و بر دامنه بحران می‌افزایند. بنابراین حفظ انسجام اجتماعی و هویتی، دامنه فعالیت دولت‌ها را در عرصه‌های فراملی افزایش می‌دهد و قدرت ملی کشور را ارتقاء می‌بخشد» (غرایق‌زند، ۱۳۹۸: ۳۵).

۴- نجفی و همکاران (۱۴۰۰)، در مقاله‌ای با موضوع "تبیین عوامل اجتماعی- فرهنگی کلیدی تأثیرگذار بر قدرت دفاعی ایران در افق زمانی ۱۴۱۰"، بیان می‌دارند که سیاست‌های دفاعی کشورها به خصوص ایران به شدت متأثر از عوامل اجتماعی- فرهنگی می‌باشد و این عوامل نقش و تأثیر قابل ملاحظه‌ای بر قدرت دفاعی کشور دارند. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که ایدئولوژی غالب ملی، خودباوری ملی، استکبارستیزی، ایمان و اعتقادات دینی و مذهبی، روحیه ایثار و شهادت، وطن دوستی و میهن پرستی، روحیه مقاومت، مردمی بودن حکومت و اتحاد میان ملت و نیروهای نظامی به عنوان عوامل کلیدی مؤثر بر قدرت دفاعی می‌باشد.

۵- متقی (۱۳۸۹)، در مقاله‌ای با موضوع "گونه‌شناسی تهدیدهای امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران"، بر این اساس، تهدیدهای فراروی ساختار سیاسی ایران در هر دوره تاریخی به بررسی گونه‌شناسی تهدیدهای امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران پرداخته است. بیان می‌دارد بررسی تهدیدهای انجام شده علیه انقلاب و جمهوری اسلامی ایران نشان می‌دهد تهدیدها در مرحله اول ماهیت سخت افزاری داشته و به تدریج با تغییرات ماهیتی، کارکردی و نشانه‌ای روبه‌رو شده است. تهدیدهای سخت افزاری به منظور مقابله با ساختار سیاسی ایران انجام گرفته است. در مرحله دوم، تهدیدهای امنیت ملی ماهیت نرم افزاری دارد و معطوف فرسایش قدرت ملی ایران است.

روش‌شناسی پژوهش

نوع پژوهش: پژوهش حاضر، از نظر ماهیت و روش، پژوهشی تحلیلی-اکتشافی و با رویکرد آینده‌پژوهی است. از نظر هدف، پژوهشی کاربردی-توسعه‌ای است. یعنی نتایج حاصله از این تحقیق در تصمیم‌گیری‌ها و سیاست‌گذاری‌های دفاعی-امنیتی و همچنین برنامه‌ریزی‌های این حوزه قابل استفاده است.

روش گردآوری داده‌ها: مطالعه اسنادی (کتابخانه‌ای) و روش میدانی (مصاحبه) است.

جامعه مورد مطالعه پژوهش: ترکیبی از نخبگان فکری و اجرایی شامل اساتید، صاحب‌نظران، پژوهشگران و کارشناسان و مجریان مربوط سیاست‌گذاری دفاعی-امنیتی و روابط بین‌الملل است. در این راستا، پس از بررسی سوابق علمی، پژوهشی و کاری متخصصین این حوزه جامعه آماری انتخاب شده است.

روش نمونه‌گیری و حجم نمونه: روش نمونه‌گیری زنجیره‌ای (گلوله برفی) است که در این روش، ابتدا تعداد معدودی از صاحب‌نظرانی که در حوزه موضوع پژوهش می‌توانستند ما را در انجام این پژوهش یاری نمایند، شناسایی و پس از مصاحبه با آنان و تقاضای معرفی افراد مناسب دیگر، ما را به صاحب‌نظران و کارشناسان دیگر این حوزه معرفی نمودند. حجم نمونه در ابتدا ۱۵ نفر پیش‌بینی گردید ولیکن با توجه به اطلاعات بدست آمده از مصاحبه‌ها و رسیدن به نقطه اشباع، دیگر نیازی به انجام مصاحبه‌های بیشتر نبود که تعداد ۱۱ نفر به عنوان حجم نمونه مشخص گردید. ویژگی‌های حجم نمونه به شرح جدول زیر می‌باشد.

جدول ۱: ویژگی‌های حجم نمونه

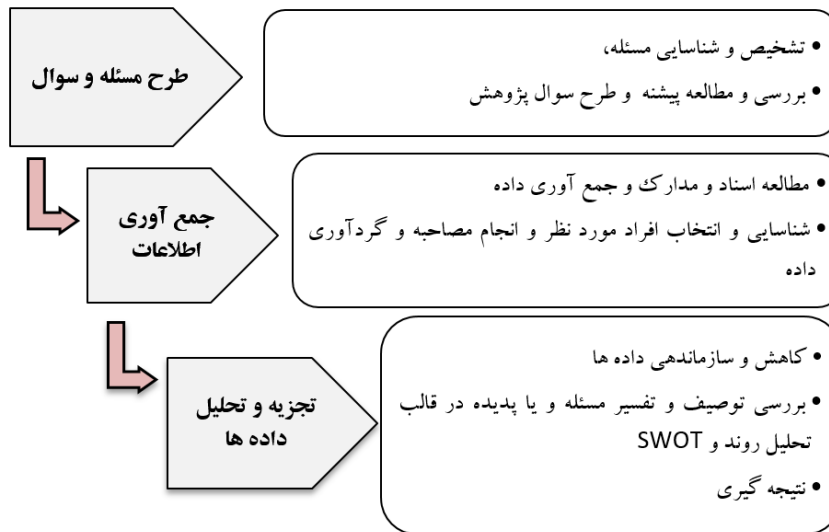
رشته تحصیلی			عضویت	سطح
جامعه‌شناسی	جغرافیای سیاسی	علوم سیاسی (با تخصص در حوزه دفاعی، روابط بین‌الملل و سیاست‌گذاری)	در هیئت علمی	تحصیلات دکتری
۴	۳	۵	۹	۱۰

البته مجدداً از طریق جلسه خبرگی با حضور ۵ نفر دیگر از اساتید و صاحب‌نظران مرتبط با حوزه پژوهش تلاش گردید تا روندها و رویدادهای حاصل از مصاحبه‌ها مورد بازبینی قرار گیرند. **روش تجزیه و تحلیل داده‌ها:** در این پژوهش بر حسب نوع داده‌ها، روش کیفی می‌باشد و از «الگوی تحلیل روند» (منزوی و سرجه‌پیمان، ۱۳۸۶) و الگو یا تحلیل ماتریس SWOT که نوعی سناریونویسی است، استفاده گردیده و مراحل آن به شرح ذیل می‌باشد:

در مرحله اول؛ با استفاده از روش تحلیل محتوا و کدگذاری داده‌ها، عوامل فرهنگی و اجتماعی تأثیرگذار بر سیاست‌گذاری دفاعی - امنیتی از محتوای مصاحبه‌ها و اسناد و مدارک، احصاء گردیده است. در مرحله دوم؛ از مصاحبه‌شوندگان خواسته شده که روندها و رویدادهای فرهنگی - اجتماعی محتمل و مؤثر بر سیاست‌گذاری دفاعی - امنیتی را پیش‌بینی نمایند. علاوه بر این، در جلسه خبرگی مجدداً روندها و رویدادها مورد بازبینی و پیش‌بینی قرار گرفته است. مرحله سوم؛ در این مرحله متناسب با هر رویداد، پیامدهای حاصل از آن احصاء گردیده است. مرحله چهارم: تحلیل SWOT؛ در این مرحله با توجه به پیامدهای حاصل از رویدادها، فهرستی از نقاط قوت و ضعف و تهدیدات و فرصت که بر سیاست‌گذاری دفاعی - امنیتی ج.ا.ایران تأثیرگذار است، دسته‌بندی می‌گردد و سپس ماتریس SWOT تشکیل و با توجه به ترکیب ابعاد

ماتریس مجموعه‌ای از استراتژی‌ها (راهبردها) در قالب استراتژی تهاجمی، استراتژی محافظه کارانه، استراتژی رقابتی و استراتژی تدافعی ارائه می‌شود. لازم به ذکر است متناسب با ابعاد ماتریس SWOT در ارائه راهبردها از نظرات مصاحبه شوندگان، جلسه خبرگی و مطالعه اسناد و مدارک استفاده شده است.

نقشه راه اجرای پژوهش: به طور کلی، نقشه راه اجرای این پژوهش به شرح نمودار زیر در سه مرحله به اجرا در آمده است:

سؤالات پژوهش

- ۱- روندها و رویدادهای فرهنگی - اجتماعی پیش روی ج.ا.ایران کدامند؟
- ۲- متأثر از روندها و رویدادهای فرهنگی - اجتماعی، تهدیدهای حوزه سیاست گذاری دفاعی امنیتی ج.ا.ایران کدامند؟
- ۳- با توجه به تهدیدات احصاء شده چه راهبردهایی توصیه می‌گردد؟

یافته‌های پژوهش

عوامل اجتماعی - فرهنگی مؤثر بر سیاست گذاری دفاعی - امنیتی ج.ا.ایران
 براساس مصاحبه با صاحب نظران و بررسی پیشینه علمی پژوهش، طبق روش تحلیل محتوا و کدگذاری داده‌ها، عوامل اجتماعی - فرهنگی مؤثر بر سیاست گذاری دفاعی - امنیتی ج.ا.ایران در

قالب جدول زیر احصاء و از یکدیگر تفکیک گردیده است. در این مرحله تعداد ۱۲۴ مفهوم استخراج و در ۱۰ مقوله و ۲ بعد اجتماعی و فرهنگی - ارزشی دسته‌بندی شده‌اند. تعداد فراوانی هریک از مفاهیم در جدول ذکر شده است (جدول ۲).

جدول ۲: عوامل اجتماعی - فرهنگی مؤثر بر سیاست‌گذاری دفاعی - امنیت ج.ا.ایران

بعد	مقوله	مفاهم و فراوانی آنها
اجتماعی - فرهنگی	جمعیت	تعداد جمعیت (۳)، توزیع مکانی جمعیت (۳)، ساختار و ترکیب جمعیت (۲)، سیاست‌های جمعیتی، مهاجرت (مهاجرت نخبگان به خارج از کشور (۴)، مهاجرت اتباع غیرمجاز به داخل کشور (۲)، مهاجرت‌های داخلی)
	سرمایه اجتماعی	انسجام اجتماعی و ملی (۴)، اعتماد اجتماعی (۳)، اخلاق اجتماعی (۳)، شکاف‌های اجتماعی (قومی - مذهبی (۵)، طبقاتی (۵)، شکاف نسلی (۴))
	آگاهی اجتماعی	آگاهی‌های عمومی و سطح سواد جامعه (۳)، شبکه‌های اجتماعی، ارتباطی و فضای مجازی (۳)، افکار عمومی (۲)
	مرجعیت اجتماعی	سبک زندگی (۴)، خانواده (۳)، مرجعیت نظام اجتماعی و هویتی (۳)، مدل‌های رفتار اجتماعی (۳)، باورهای اجتماعی (۲)، ارزش‌های فردی [روحیه (۳)، خردگرایی و خردجمعی (۲)، انضباط و قانونمندی (۲)، دانش (۱) اعتماد به نفس و آمادگی (۱)، تکلیف‌مداری (۱)، فردگرایی (۱)].
	رفاه اجتماعی	میزان بیکاری (۵) به‌ویژه فارغ‌التحصیلان دانشگاه، میزان درآمد سرانه (۳)، میزان آسیب‌های اجتماعی مانند اعتیاد، طلاق، خشونت (۳)، میزان ایمنی و امنیت اجتماعی (۳)، فشار روانی اجتماعی (۱)، امید به زندگی (۱)
	مسائل اجتماعی فراملی	مسائل ژئوکالچری (قومی - مذهبی) (۳)، همگرایی اقوام و گروه‌های بین - المللی و منطقه‌ای و ایجاد هویت مستقل (۲)، جنبش‌های هویت‌خواه قومی فراملی (۱)، اشتراکات فرهنگی - اجتماعی با کشورهای همسایه (۱)
	ارزش‌های دینی و معنوی	باورهای دینی و ایمان به خدا (۴)، روحیه ایثار و جهاد (۳)، فرهنگ عاشورا و شهادت‌طلبی (۳)، فرهنگ مقاومت (۲)، اعتقادات به آخرت و معاد (۲)، عدالت‌خواهی و مبارزه با ظلم (۲)، مهدویت و انتظار (۱)
	ارزش‌های ملی	وطن‌دوستی (۳)، هویت و تمدن ایرانی (۳)، زبان و ادبیات فارسی (۲)، آئین - ها و مراسم‌های ملی (۱)، اسطوره‌ها و مفاخر ملی (۱)

روندها و رویدادهای اجتماعی - فرهنگی پیش‌بینی شده و پیامدهای آن در سیاست‌های دفاعی - امنیتی

روندها و رویدادهای فرهنگی - اجتماعی، کنش‌ها و جریان‌اتی هستند که در سطح جامعه در حال وقوع و شکل‌گیری است و پیامدهایی را در بُعد مثبت و منفی به دنبال دارند. سیاست‌گذاری دفاعی - امنیتی نیز بی‌تأثیر از این روندها و رویدادها نخواهد بود. در این مرحله، با توجه به عوامل فرهنگی - اجتماعی و مبتنی بر رویکرد آسیب‌شناسانه آینده‌پژوهانه، روندها و رویدادهای احتمالی این حوزه، مستخرجه از مصاحبه‌ها و جلسه خبرگی و طوفان مغزی که در بستر آنها سیاست‌های دفاعی - امنیتی تحت تأثیر قرار می‌گیرد، پیش‌بینی گردیده، و در جدول (۳) ارائه شده است. ضمناً با توجه به اینکه روندشناسی صورت گرفته، مبتنی بر آسیب‌شناسی آینده‌پژوهانه است، بنابراین در صورت عدم رفع آسیب‌ها، تأثیرات منفی در حوزه سیاست‌گذاری دفاعی - امنیتی در پی خواهد داشت که از آن به عنوان تهدید یاد می‌شود.

جدول ۳: روندها و رویدادهای اجتماعی - فرهنگی و پیامد آن در حوزه دفاعی - امنیتی

گونه‌های آسیب‌شناسی	روندهای احتمالی پیش‌بینی شده (آسیب‌ها)	رخداد‌های احتمالی پیش‌بینی شده	تهدیدهای سیاستی
	عدم رشد نرخ جمعیت،	کاهش جمعیت جوان و مولد و افزایش جمعیت سالمند و سالخورده	تضعیف سیاست تأمین نیروی انسانی در حوزه دفاعی - امنیتی و کاهش توان دفاعی
	تغییر بافت و تراز جمعیتی،	نامتجانس شدن جمعیت کشور، کاهش نیروی کاردان و نیروی انسانی،	
	افزایش سن ازدواج	افزایش تجرد و کاهش فرزندآوری	
آسیب‌شناسی جمعیتی	افزایش مهاجرت جمعیت نخبگان به خارج از کشور	تهی شدن جامعه از قوای عالیه و عاقله تصمیم‌ساز	کاهش حضور نخبگان و قوای عالیه در نظام تصمیم‌گیری و سیاست‌گذاری
	افزایش مهاجرت جمعیت روستایی به شهرها	به هم خوردن توازن و تناسب جمعیتی، ازدحام در شهرها و افزایش آسیب‌های اجتماعی و حاشیه‌نشینی، کاهش تولیدات روستایی، مشکلات زیست محیطی و آلودگی در شهرها.	تضعیف سیاست امنیت داخلی

جدول ۳: روندها و رویدادهای اجتماعی - فرهنگی و پیامد آن در حوزه دفاعی - امنیتی

گونه‌های آسیب‌شناسی	روندهای احتمالی پیش‌بینی شده (آسیب‌ها)	رخداد‌های احتمالی پیش‌بینی شده	تهدیدهای سیاسی
	افزایش جمعیت مهاجرین اتباع غیرمجاز در داخل کشور	تقویت اختلافات مذهبی و قومی در کشور، تقویت اندیشه‌های سلفی‌گری و تکفیری، افزایش آسیب‌های اجتماعی به‌ویژه گسترش مواد مخدر و اعتیاد، ازداوج‌های غیرقانونی زنان، افزایش هزینه‌های دولت	ایجاد چالش در سیاست‌های اطلاعاتی - امنیتی و احتمال ناامنی‌های داخلی و ترور
آسیب‌شناسی سرمایه اجتماعی	افزایش بی‌اعتمادی در جامعه،	عدم مسئولیت‌پذیری اجتماعی در جامعه و بحران مشروعیت و مقبولیت	تضعیف سیاست دفاع مردم پایه، تضعیف سیاست مقابله با تهدید نرم (تضعیف روحیه مقاومت و ایستادگی، تضعیف روحیه سلحشوری و رزمندگی و اراده برای دفاع از کشور) تضعیف سیاست‌های اطلاعاتی - امنیتی
	کم‌رنگ شدن اخلاق اجتماعی،	افزایش میزان جرائم، خشونت، بی‌بند و باری در جامعه، از بین رفتن وجدان اجتماعی، بحران هویت،	
	افزایش گسست‌های قومی و مذهبی	افزایش تمایلات گریز از مرکز و تقویت هویت قومی و نژادی، ایجاد شکاف مذهبی - غیرمذهبی	
	افزایش شکاف بین نسلی	بی‌اعتقادی جوانان به ارزش‌ها و روی - گردانی آنان از سنت‌ها و هویت ملی - مذهبی، عدم پابندی به هنجارها و قواعد زندگی، افزایش مطالبه‌گری جوانان مبتنی بر رفتارهای رادیکالی و تنش‌آمیز	
آسیب‌شناسی آگاهی اجتماعی	افزایش آگاهی‌های سطحی در جامعه	افزایش روحیه مطالبه‌گری مبتنی بر رفتارهای رادیکالی در جامعه،	تضعیف سیاست مقابله با تهدید نرم و جنگ شناختی
	افزایش ارتباطات مجازی و شبکه‌های اجتماعی و نشر روایت‌های مختلف از رویدادهای جامعه	ایجاد شبهات در اذهان مردم و اثربخشی تهدیدات نرم و جنگ شناختی	

جدول ۳: روندها و رویدادهای اجتماعی - فرهنگی و پیامد آن در حوزه دفاعی - امنیتی

گونه‌های آسیب‌شناسی	روندهای احتمالی پیش‌بینی شده (آسیب‌ها)	رخداد‌های احتمالی پیش‌بینی شده	تهدیدهای سیاسی
آسیب‌شناسی مرجعیت اجتماعی - فرهنگی	افزایش مصرف‌گرایی و تجمل‌گرایی،	تقویت فرهنگ تظاهر و خودنمایی	تضعیف مرجعیت‌های سیاست‌گذاری دفاعی - امنیتی در جامعه
	روند افزایش الگوگیری از فرهنگ غرب‌سومی و ارزش‌ها و هنجارهای جهانشمول،	شکل‌گیری دوگانه و چندگانه‌های مرجعیتی در جامعه و ضعف جایگاه هویت ملی و مذهبی، تغییر فرهنگ و رفتار اجتماعی و ایجاد هویت‌های متعارض، تغییر سبک زندگی	تضعیف سیاست مقابله با تهدیدات نرم (تضعیف روحیه رزمندگی و سلحشوری و اراده برای دفاع از کشور)
	تضعیف جایگاه و نقش خانواده در جامعه	کاهش نقش تربیتی خانواده	
آسیب‌شناسی رفاه اجتماعی	تقویت ارزش‌های فردی در جامعه	فردگرایی و منفعت‌طلبی فردی، ترجیح منافع فردی بر منافع جمعی و ملی، ارجحیت روابط بر ضوابط، گریز از قانون و نظم خودمحوری، تضعیف وجدان جمعی، کاهش مسئولیت‌پذیری اجتماعی به ویژه در حوزه دفاعی	تضعیف سیاست تأمین نیروی انسانی دفاعی تضعیف سیاست دفاع مردم پایه و بسیج عمومی
	افزایش آسیب‌های اجتماعی اعتیاد، طلاق، خشونت، بیکاری ...	افزایش بی‌رحمی و خشونت در جامعه، ایجاد ناامنی اجتماعی و روانی، عدم احساس مسئولیت اجتماعی، ایجاد بی-اعتمادی در جامعه	تضعیف سیاست امنیت داخلی
آسیب‌شناسی رفاه اجتماعی	کاهش درآمد سرانه،	فقر در جامعه، شکاف طبقاتی، کاهش نیروی کار در بلندمدت، کاهش امید به زندگی،	تضعیف سیاست دفاع مردم - پایه
	افزایش بیکاری به‌ویژه بیکاری تحصیل‌کردگان،	ایجاد نارضایتی و سرخوردگی در قشر جوان و تحصیل‌کرده و بسترسازی برای ایجاد نارضایتی‌های سیاسی و امنیتی	تضعیف سیاست‌های اطلاعاتی امنیتی

جدول ۳: روندها و رویدادهای اجتماعی - فرهنگی و پیامد آن در حوزه دفاعی - امنیتی

گونه‌های آسیب‌شناسی	روندهای احتمالی پیش‌بینی شده (آسیب‌ها)	رخداد‌های احتمالی پیش‌بینی شده	تهدیدهای سیاسی
آسیب‌شناسی مسائل اجتماعی فراملی	تقویت نیروهای همگرایی قومی - مذهبی فراملی و در مقابل شکل‌گیری نیروهای گریز از مرکز و واگرا	تلاش برای تقویت تفکر جدایی‌طلبی اقوام حاشیه‌ای، تشکیل سمن‌های منطقه - ای و بین‌المللی، کم‌رنگ شدن مرزهای اجتماعی و فرهنگی منطقه‌ای و بین‌المللی	ایجاد چالش در سیاست‌های اطلاعاتی - امنیتی
آسیب‌شناسی فرهنگ دینی ملی	کم‌رنگ شدن ارزش‌های دینی و معنوی و کاهش قدرت نرم دینی، تقدس‌زدایی از ارزش‌های دینی، روند سیاسی شدن فرهنگ دینی و ملی، نفوذ فرهنگ بیگانه و الگوگیری از آنها	تقویت سکولاریسم ایجاد شکاف ملی - مذهبی در جامعه، آسیب‌پذیری اسلامیت و ایرانیت کاهش قدرت نرم	تضعیف سیاست مقابله با تهدیدات نرم (تضعیف ارزش - ها و هنجارها دینی در عرصه دفاع و تضعیف روحیه مقاومت)، تضعیف سیاست دفاع مردم‌پایه و بسیج عمومی، تضعیف سیاست - های اطلاعاتی - امنیتی

تهدیدشناسی سیاست‌گذاری دفاعی - امنیتی

همانطور که در جدول بالا به آن پرداخته شد، در چارچوب رویکرد آسیب‌شناسانه و روندشناسی صورت گرفته، آسیب‌های حوزه اجتماعی - فرهنگی که سیاست‌های دفاعی - امنیتی را تحت تأثیر قرار می‌دهد، احصاء گردیده و بر اساس آن تهدیداتی که در حوزه سیاست‌گذاری دفاعی - امنیتی پیش‌بینی می‌شود، به شرح زیر شناسایی شده است:

تهدید معطوف به تضعیف سیاست تأمین نیروی انسانی

منظور از سیاست تأمین نیروی انسانی، سیاست دولت در تأمین نیروی انسانی مورد نیاز نیروی - های نظامی و نظام مربوط به آن است. در نظام ج.ا.ایران در کنار نیروهای کادر و پایور به عنوان بدنه اصلی نیروهای مسلح، از نیروهای وظیفه استفاده می‌شود (ریاضی و دهقان، ۱۳۹۸: ۲۲۴). در بررسی انجام شده عدم رشد نرخ جمعیت، تغییر بافت و تراز جمعیتی، افزایش سن ازدواج و

افزایش تجرد و کاهش فرزندآوری از جمله آسیب‌هایی است که زنجیره تأمین نیروی انسانی نیروهای مصلح را با چالش مواجه می‌سازد.

تهدید معطوف به کاهش نقش و حضور نخبگان و قوای عالمه در نظام تصمیم‌گیری و سیاست‌گذاری

یکی از جنبه‌های مهم در نظام سیاست‌گذاری و تصمیم‌گیری، ارائه راه‌حل‌های علمی، دانشی و پخته از سوی صاحبان فن و نخبگان است. عقلانیت، نوآوری، ابتکار و پختگی مبتنی بر نظرات کارشناسی شده از ویژگی‌های راه‌حل‌های ارائه شده از سوی صاحبان فن و نخبگان است. افزون بر این، بهره‌گیری از نظرات آنان تا حد زیادی از فرد محوری و سلیقه‌گرایی در تصمیم‌گیری‌ها جلوگیری می‌کند. یکی تهدیداتی که این جنبه از نظام سیاست‌گذاری را تهدید می‌کند، مهاجرت نخبگان و صاحب‌نظران در حوزه‌های مختلف است. چراکه، تدوین عالمانه سیاست و اجرای عالمانه آن نیازمند پشتوانه نظری و تئوری قوی، علمی و کارشناسی شده است. بدون آن، سیاست‌ها سلیقه‌ای، غیراثربخش و پوپولیستی خواهد شد. با مهاجرت نخبگان، این پشتوانه اثربخش سیاست‌ها تهدید می‌شود.

تهدید معطوف به تضعیف سیاست امنیت داخلی

یکی از رویکردهای سیاست‌گذاری دفاعی - امنیتی معطوف به کنترل امنیت داخلی است. از این جهت «امنیت داخلی یکی از سطوح امنیت ملی است» (رضوی‌نژاد و رازقی، ۱۳۹۷: ۱۰۴). در بحث امنیت داخلی، آسیب‌پذیری‌های ناشی از نقاط ضعف مزمن که ساختارها، امکانات و توانایی‌ها قادر به حل و پاسخ‌گویی به آنها نگردند، مطرح می‌باشد. نزاع‌های قومی و سهم‌خواهی در ساختار سیاسی، بحران‌های ناشی از مشروعیت بحران‌های ناشی از ناکارآمدی نهادی، بحران هویت، شکاف‌های طبقاتی و دوگانگی‌های اقتصادی، بحران‌های فرهنگی، ترورهای گروهی، شورش، اعتصاب‌های گسترده و غیره... از جمله این آسیب‌پذیری‌ها می‌باشند (مرادیان، ۱۳۸۸: ۱۵). سیاست امنیت داخلی به مجموعه سیاست‌ها و برنامه‌های هدفمندی گفته می‌شود که برای جلوگیری از بروز آسیب‌پذیری‌های محیط داخلی بکار گرفته می‌شود. از اهداف سیاست امنیت داخلی، دستیابی به امنیت عمومی و فردی، امنیت اجتماعی، امنیت سیاسی، اقتصادی و حفظ استحکام درونی است.

در بررسی صورت گرفته در این پژوهش، افزایش آسیب‌های اجتماعی (اعتیاد، طلاق، خشونت، بیکاری ...)، افزایش مهاجرت جمعیت روستایی به شهرها و به هم خوردن توازن و تناسب جمعیتی، ازدحام در شهرها و حاشیه‌نشینی، مشکلات زیست محیطی و آلودگی در کلان شهرها، کاهش درآمد سرانه و ایجاد فقر در جامعه، کاهش نیروی کار در بلندمدت، افزایش شکاف طبقاتی، کاهش مسئولیت‌پذیری اجتماعی، کاهش امید به زندگی، ایجاد بی‌اعتمادی در جامعه، ایجاد نارضایتی و سرخوردگی در جامعه و به ویژه قشر جوان و تحصیل کرده و ایجاد ناامنی اجتماعی و روانی در جامعه از جمله روندها و رویدادهای اجتماعی است که بستر را برای آسیب‌پذیری و تضعیف سیاست امنیت داخلی و استحکام درونی فراهم می‌کند.

تهدید معطوف به چالش در سیاست‌های اطلاعاتی - امنیتی

یکی از ابعاد سیاست‌گذاری دفاعی - امنیتی، سیاست‌های اطلاعاتی - امنیتی است. سیاست‌های اطلاعاتی - امنیتی سیاست‌هایی است که به موضوع چگونگی کسب اطلاعات، طبقه‌بندی، ارزیابی و حفاظت از آنها می‌پردازد. دستگاه‌ها و سازمان‌های اطلاعاتی متولی و پیش‌برنده سیاست‌های اطلاعاتی - امنیتی هستند. «هر چه نظام اطلاعاتی یک رژیم کامل‌تر و دقیق‌تر باشد، رهبران سیاسی و فرماندهان نظامی کشور می‌توانند در فرآیند تصمیم‌گیری بهتر و دقیق‌تر عمل کنند و پیشرفت جامعه را تضمین نمایند. امروزه کسب اطلاع از طریق جاسوسان و مراکز اطلاعاتی به قدری اهمیت یافته است که چه بسا بر اساس همین اطلاعات سرنوشت سیاسی - نظامی یک کشور تعیین شود» (ازغندی، ۱۳۸۴: ۱۲۹). از این رو، غفلت، کوتاهی و سهل‌انگاری در این حوزه تبعات جبران‌ناپذیری را برای جامعه در پی خواهد داشت. به طور کلی در چارچوب سیاست‌های اطلاعاتی - امنیتی، ضمن اینکه تلاش می‌شود به واقعیت‌ها و اطلاعات نظامی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی جامعه هدف دست یافت، طرح‌هایی برای حفاظت از اطلاعات، حملات سایبری و خطرهای احتمالی همچون جاسوسی، ترور، خرابکاری، براندازی و تخلیه اطلاعاتی به کار گرفته می‌شود.

افزایش گسست‌های قومی و مذهبی، افزایش آسیب‌های اجتماعی، بیکاری، فقر، شکاف طبقاتی، شکاف بین نسلی، کاهش مسئولیت‌پذیری اجتماعی به ویژه در حوزه دفاعی - امنیتی، ایجاد نارضایتی و سرخوردگی، افزایش جمعیت مهاجرین اتباع غیرمجاز در داخل کشور و تقویت اندیشه‌های سلفی‌گری و تکفیری، افزایش بی‌اعتمادی در جامعه، روند نفوذ فرهنگ بیگانه و

الگوگیری از آنها، تقویت نیروهای همگرای قومی - مذهبی فراملی، تلاش برای تقویت تفکر جدایی طلبی اقوام حاشیه‌ای، تشکیل سمن‌های منطقه‌ای و بین‌المللی، کم‌رنگ شدن ارزش‌های دینی و معنوی و ایجاد شکاف ملی - مذهبی در جامعه زمینه را برای آسیب‌پذیری سیاست‌های اطلاعاتی - امنیتی فراهم می‌کند.

تهدید معطوف به تضعیف سیاست دفاع مردم پایه و بسیج عمومی

آنچه که در اصل و بنیان قدرت ملی یک کشور عنصر حیاتی است، نیروی انسانی آن کشور است و از این‌روست که می‌توان گفت حضرت امام خمینی (ره) بر تربیت نیروی انسانی متعهد، متقی، دلیر، شهادت طلب و متخصص در هر زمان تأکید داشته و بسیج نیروهای مردمی و توده‌های میلیونی را در سطح ملی و جهانی همواره مورد تأکید قرار می‌دادند. در این دیدگاه انسان عنصر و پایه اصلی قدرت است که هر چه در موقعیت بهتر و با عوامل بیشتری از قدرت تجهیز گردد، به قدرت بیشتر و در نتیجه توان و صلابت دفاعی فزون‌تر و در نهایت امنیت فراوان‌تر دست می‌یابد. در چنین دیدگاهی هر چه پایه اصلی قدرت انسان از لحاظ کم و کیفی گسترش پیدا کند و در سایه وحدت و سازماندهی دقیق در ظل ایدئولوژی مشخص بسیج می‌گردد، خواه ناخواه با در داشتن عوامل قدرت و گسترش کمی و کیفی آنها در طول زمان به قدرتی فراوان و تردیدناپذیر مبدل خواهد گشت. بی‌تردید پایه‌ی اصلی قدرت کشورها در توانایی و استعداد دولت‌های آنها در بسیج توده‌های میلیونی و تربیت انسان‌های فرهیخته بنیان دارد (مطهری‌نیا، ۱۳۷۶: ۳۷).

به موجب اصل ۱۵۱ و بند ۱۱ اصل ۳ و اصل ۹ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، یکی از سیاست‌ها و جهت‌گیری‌های اساسی دولت برای حفظ استقلال و دفاع از تمامیت ارضی و نظام اسلامی، تقویت بنیه دفاع ملی از طریق آموزش نظامی عمومی و بسیج مردمی است به طوری که همه افراد همواره توانایی دفاع مسلحانه از کشور و نظام جمهوری اسلامی ایران را داشته باشند. (شعبانی، ۱۳۸۳: ۲۱۶). بسیج مردمی تجسم اراده عمومی در عرصه‌های گوناگون فرهنگی، سیاسی، اجتماعی، نظامی و... است و به عنوان بنیان قدرت ملی به آن نگریسته می‌شود. بر این مبنای همواره بر ضرورت تشکیل یک نیروی مسلح مردم پایه به عنوان یکی از سیاست‌های دفاعی جمهوری اسلامی ایران تأکید شده است.

یکی از شرایط لازم برای بسیج مردمی و نیروی مسلح مردم پایه، برخورداری از فرهنگی غنی و تهییج‌کننده است. «جامعه‌ای که دارای فرهنگی قوی و غنی است، روابط اجتماعی میان افراد را همواره به صورت خودجوش و با بازخوردی درونی تولید می‌کند و چون تولید این روابط مبتنی بر فرهنگ نهادینه شده است، هزینه‌ای بسیار کم بر جامعه تحمیل نموده و انرژی بر نیست. جامعه‌ای که نسبت به کار، رفتار با دیگران، علم، امید به زندگی، ارزش دین و... نگرش معقول و دیرپا دارد، برای تبلیغ این امور و ترغیب انسان‌ها به سوی آن به کمترین تبلیغات نیازمند است. در واقع اندک تذکری در خصوص هر مورد، گردونه حیات جامعه را فعال می‌کند و توان جامعه را به فعلیت می‌رساند. از این رو، فرهنگ را باید منبعی بسیار مهم در تولید قدرت به حساب آورد. این منبع می‌تواند به سهولت انسان‌ها را به سوی اهداف تعیین شده بسیج نماید و روند قدرت اجتماعی را وسعت و شدت بخشد» (نبوی، ۱۳۸۸: ۱۳۸). افزون بر فرهنگ و ارزش‌های دینی و نقش تعیین‌کننده آن در بسیج مردمی، عوامل دیگری همچون رفاه اجتماعی، روحیه ملی، خانواده، سطح درآمد، امید به زندگی، انسجام و همبستگی ملی و بصیرت اجتماعی در ایجاد قدرت دفاعی مردم پایه و بسیج عمومی اثرگذار است. تضعیف هر کدام از ابعاد مورد اشاره و تقویت آسیب‌های آن، سیاست دفاع مردم پایه و بسیج عمومی را به عنوان یکی از سیاست‌های دفاعی - امنیتی ج.ا.ایران با چالش مواجه می‌شود.

۶. تهدید معطوف به تضعیف و تغییر مرجعیت‌ها

مرجعیت سیاست‌گذاری به معنای ایجاد نوعی قرائت یا ارائه تصویری از واقعیت است که بر اساس آن عمل می‌شود. با رجوع به این تصویر شناختی، بازیگران به سازماندهی دریافته‌های خویش از نظام می‌پردازند با راه حل مواجه می‌شوند و پیشنهادها مختلفی برای عمل خویش ارائه می‌کنند. این مجموعه از تصاویر را مرجع سیاست‌گذاری می‌نامند. مرجعیت‌ها در واقع دلایل وجودی و اثباتی سیاست‌ها هستند و سیاست‌ها با ارجاع به آنها معنا می‌یابند و توجیه می‌شوند. بنابراین تغییر سیاست‌ها در وهله نخست مستلزم تغییر در مرجعیت آنهاست (ملک‌محمدی و کمالی، ۱۳۹۵: ۲۷۱). سیاست دفاع ملی در ارتباط تنگاتنگ با تصویر یا درک خطر اصلی و همچنین جایگاهی است که از ارتش در جامعه انتظار می‌رود. مسأله دفاع از مرزهای کشور، بر عهده گرفتن جایگاهی خاص در نظام جهانی با ارسال پیامی انقلابی، موجب می‌گردد تا هم نقش ارتش و هم

مرجعیت سیاست دفاعی تغییرپذیر باشند (مولر، ۱۳۷۸: ۵۲). بنابراین مرجعیت‌ها نقش مهمی در شکل‌گیری سیاست‌های دفاعی - امنیتی و معنادهی به آن دارند. تغییر در مرجعیت‌ها، تغییر در سیاست‌ها را در پی خواهد داشت. با ورود نظام جدیدی از ارزش‌ها و هنجارها، مرجعیت‌ها در معرض تغییر قرار خواهند گرفت و به تبع آن سیاست‌ها نیز تغییر خواهند کرد.

یکی از تهدیدهایی که سیاستگذاری دفاعی - امنیتی را با چالش مواجه می‌سازد، خطر تغییر مرجعیت‌ها در جامعه است که به نوعی سیاست‌های دفاعی - امنیتی را نیز تحت تأثیر قرار می‌دهد. نفوذ ارزش‌ها و هنجارهای جهانشمول، الگوگیری از فرهنگ غیربومی، اثربخشی تهدیدات نرم و جنگ شناختی و شکل‌گیری دوگانه و چندگانه‌های مرجعیتی در جامعه، تضعیف جایگاه و نقش تربیتی خانواده، تقویت ارزش‌های فردی، تقدس‌زدایی از ارزش‌های دینی، روند سیاسی شدن فرهنگ و تضعیف هویت دینی و ملی، سبک زندگی تجملی و مصرفی از جمله نشانه‌های آسیب‌پذیری مرجعیت‌هاست که در جدول شماره ۳ به آن اشاره شده است.

۷. تهدید معطوف به تضعیف سیاست مقابله با تهدیدات نرم

یکی از سیاست‌های دفاعی - امنیتی ج.ا.ایران قاعدتاً سیاست مقابله با جنگ نرم، جنگ روانی و شناختی است. هدف این نوع جنگ‌ها، اساساً فرهنگ و ارزش‌های بنیادین جامعه و تسخیر ذهن انسان است. امروزه به واسطه توسعه و گسترش رسانه‌ها و فناوری‌های نوین ارتباطی، تلاش برای کنترل و استیلا ذهن انسان بیش از پیش مورد توجه قرار گرفته است. در این عرصه، مهاجم نرم تلاش می‌کند با بیان روایت‌های مختلف و جذاب از یک پدیده و ایجاد خطای ذهنی و معرفتی در مخاطب، تفسیری متناسب با خواسته‌ی خود از پدیده‌ها و مناسبات فرهنگی، سیاسی و اجتماعی به جامعه ارائه دهد و بر ذهن انسان‌ها مسلط گردد. بنابراین، اساس تهدیدات نرم و شناختی « شکل - دهی به ذهن و ترجیحات دیگران است » (یوسفوند، ۱۳۹۷). این نوع تهدیدات بر جهان‌بینی افراد و بینش و کنش آنان اثرگذار بوده و جامعه را با بحران‌های فکری و معرفتی و در نهایت چالش‌های امنیتی مواجه می‌سازد. از این رو، تهدیدی جدی برای امنیت ملی محسوب می‌شود.

بانگرش به مفاد جدول (۳) و آسیب‌شناسی صورت گرفته، یکی از تهدیدهای حوزه سیاست - گذاری دفاعی - امنیتی ج.ا.ایران، تهدیدات نرم است که با توجه به روند آسیب‌شناسی که در حوزه سرمایه‌های اجتماعی، مرجعیت‌های اجتماعی - فرهنگی، رفاه اجتماعی و فرهنگ دینی و

ملی انجام گرفته و ازسوی دیگر افزایش آگاهی‌های سطحی در جامعه و افزایش ارتباطات اجتماعی در بستر فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی و نشر روایت‌های مختلف، بستر لازم برای تأثیرگذاری تهدیدات نرم وجود دارد و تبعاتی همچون تضعیف روحیه ایستادگی و مقاومت، کاهش روحیه رزمندگی و سلحشوری، تضعیف ارزش‌ها و هنجارها دینی در عرصه دفاع و کاهش اراده برای دفاع از کشور را در پی دارد.

تحلیل یافته‌ها در چارچوب تحلیل ماتریس SWOT

در این مرحله، با توجه به تهدیدات احصاء شده در حوزه سیاست‌گذاری دفاعی - امنیتی، یافته‌های حاصله در قالب تحلیل ماتریس SWOT تنظیم و ارائه گردیده است. در تحلیل SWOT برای ارائه راهبردها، لازم است عوامل داخلی (قوت‌ها و ضعف‌ها) و عوامل خارجی (فرصت‌ها و تهدیدها) تأثیرگذار بر راهبردها احصاء و فهرست شود. با نگرش به آسیب‌شناسی رویدادهای اجتماعی - فرهنگی و تهدیدشناسی صورت گرفته در بخش سیاست‌گذاری دفاعی - امنیتی ج.ا.ایران، ضعف‌ها و تهدیدهای این حوزه بر این مبنا فهرست گردیده است. در خصوص قوت‌ها و فرصت‌ها، از محتوای مصاحبه‌ها و جلسه خبرگی فهرستی از قوت‌ها و فرصت‌ها نیز به دست آمده و در جدول ۵ و ۶ ماتریس فهرست شده است. در نهایت با توجه به ابعاد ماتریس SWOT، سناریوهای تهاجمی در تقارب با نقاط قوت درونی و فرصت‌های بیرونی، راهبردهای محافظه-کارانه در تقارب نقاط ضعف درونی و فرصت‌های بیرونی، راهبردهای رقابتی در تقارب نقاط قوت درونی و تهدید بیرونی، و در آخر راهبردهای تدافعی در تقارب نقاط ضعف درونی و تهدیدهای بیرونی ارائه شده است. جدول (۴).

جدول ۴: تحلیل ماتریس SWOT

ضعف T	قوت O	محیط درونی / محیط بیرونی
راهبرد محافظه‌کارانه	راهبرد تهاجمی	فرصت S
راهبرد تدافعی	راهبرد رقابتی	تهدید W

الف - راهبردهای تهاجمی: راهبردهایی است که از قوت‌ها برای بهره‌برداری از فرصت‌ها استفاده می‌شود. ویژگی راهبردهای تهاجمی، آینده‌نگری، خلاقیت و نوآوری بالا، ریسک‌بالا،

انعطاف‌پذیری بالا است. استراتژی تهاجمی در پی فرصت جدید و تولیدات جدید است و ممکن است وضعیت جدیدی را در پی داشته باشد.

ب- راهبردهای رقابتی: «راهبردهایی است که از قوت‌ها برای کنترل تهدیدها و اجتناب و غلبه بر تهدیدها استفاده می‌شود» (خدادادحسینی و عزیزی، ۱۳۹۴: ۱۲۳). راهبردهای رقابتی به طور همزمان هم بر انعطاف‌پذیری و هم بر ثبات تأکید دارند. یکی از ویژگی‌های راهبردهای رقابتی، اقتضایی بودن آنهاست. عامل تعیین‌کننده در تعیین راهبردها، شرایط و موقعیت زمانی و مکانی است. به عبارتی از یک شیوه خاص تبعیت نمی‌کند. در رویکرد رقابتی سعی می‌شود از تحلیل - هزینه در تصمیم‌گیری بهره‌گیری شود (جدول ۵).

جدول ۵: تحلیل راهبردهای تهاجمی و رقابتی

قوت‌ها (S)	فرصت‌ها (O)
<p>فرهنگ غنی اسلامی - ایرانی.</p> <p>- وجود نهادهای مختلف اجتماعی - فرهنگی همچون دانشگاه.</p> <p>- ظرفیت‌های علمی، هنری و ورزشی</p> <p>- ظرفیت فضای مجازی و اینترنت و شبکه‌های اجتماعی - ارتباطی</p> <p>- ظرفیت نهاد خانواده</p> <p>- سیاست‌های حمایت از جوانی و جمعیت.</p> <p>- ظرفیت سمن‌های اجتماعی - فرهنگی.</p> <p>- ظرفیت مساجد و مراسمات مذهبی.</p> <p>- ظرفیت مراسمات ملی و عقبه تمدنی و ملی.</p> <p>- وجود مشاهیر و مفاخر ملی - مذهبی.</p>	<p>ماتریس SWOT</p>
راهبردهای تهاجمی (SO)	فرصت‌ها (O)
<p>راهبردهای حوزه تدوین سیاست:</p> <p>- رویکرد آینده‌پژوهانه در تدوین سیاست‌های فرهنگی و اجتماعی.</p> <p>- رویکرد خلاقانه و نوآورانه در تدوین سیاست‌ها مبتنی بر حل مسئله.</p> <p>- کیفیت‌بخشی به سیاست افزایش کمی جمعیت و تقویت نهاد خانواده.</p> <p>راهبردهای حوزه اجرای سیاست‌ها:</p> <p>- بهره‌برداری بهینه از ابزارهای نوین ارتباطی و رسانه‌ای و شبکه‌های مجازی در راستای نشر فرهنگ غنی و تمدن اصیل ایرانی - اسلامی و مقابله با تهاجمات نرم فرهنگی.</p>	<p>- وجود اشتراکات مذهبی، فرهنگی و قومی با کشورهای همسایه.</p> <p>- ظرفیت قدرت نرم ج.ا.ایران در ابعاد مختلف.</p> <p>- ظرفیت اینترنت بین‌المللی و شبکه‌های مجازی برای ارتباطات اجتماعی بین‌المللی و مقابله با جنگ فرهنگی،</p>

جدول ۵: تحلیل راهبردهای تهاجمی و رقابتی

<p>- استفاده از ظرفیت سمن‌ها و نهادهای فرهنگی و اجتماعی همچون مسجد در جهت حفظ و تقویت فرهنگ ایرانی - اسلامی</p> <p>- استفاده ظرفیت اشتراکات مذهبی، فرهنگی و قومی با کشورهای همسایه در روابط مسالمت آمیز در ابعاد مختلف.</p> <p>- استفاده از ظرفیت دیپلماسی عمومی در راستای نشر فرهنگ غنی و تمدن اصیل ایرانی - اسلامی.</p> <p>- نفوذ و حضور در نهادهای فرهنگی و اجتماعی بین‌المللی با تکیه بر پشتوانه قدرت نرم (کاربست ظرفیت‌های فرهنگی و اجتماعی)</p> <p>- عضویت در کنوانسیون‌ها و مجامع فرهنگی منطقه‌ای و بین‌المللی.</p>	<p>روانی و نرم.</p> <p>- ظرفیت نهادها و سازمان‌های فرهنگی و اجتماعی بین‌المللی.</p> <p>- ظرفیت دیپلماسی عمومی</p> <p>- ظرفیت پیمان‌ها و قراردادهای بین-المللی.</p>
<p>راهبردهای رقابتی (اقتضائی)(ST)</p>	<p>تهدیدها(T)</p>
<p>راهبردهای حوزه تدوین سیاست:</p> <p>- فعال‌سازی و شبکه‌سازی اتاق‌های فکر در نظام تصمیم‌گیری و سیاست-گذاری با بهره‌گیری از ظرفیت اساتید، صاحب‌نظران و نخبگان عالمه و عاقله؛ در جهت کشف راه‌حل‌های برون‌رفت از مسائل موجود در حوزه-های مختلف و تقویت و اثربخش نمودن سیاست‌ها.</p> <p>- سیاست‌گذاری مبتنی بر گفت‌وگو سازی فرهنگی و تولید نظریه در چارچوب فرهنگ دینی و ملی با تکیه بر علم و دانش</p> <p>- ایجاد درک مشترک از فرهنگ توسعه و پیشرفت در نظام سیاست-گذاری.</p> <p>- درس‌آموزی از سیاست‌ها و تجارب موفق و ناموفق گذشته در حوزه فرهنگی و اجتماعی.</p> <p>- پرهیز از دخیل نمودن مفروضات ناصحیح ذهنی و خطوط قرمز خودترسیمی در سیاست‌گذاری‌ها.</p> <p>راهبردهای حوزه اجرای سیاست‌ها:</p> <p>- تقویت سیستم پاسخ‌گویی نظام در ابعاد گوناگون و ارج نهادن به روحیه مطالبه‌گری و کنش‌گری جامعه به منظور تقویت اعتماد و پشتوانه مردمی</p> <p>- تقویت زیرساخت‌های فناورانه و ارتباطی</p> <p>- شفافیت در ابعاد مختلف در راستای خنثی‌سازی جنگ نرم و شناختی.</p> <p>- ایجاد بستر مناسب برای ایفای نقش بیشتر زنان در مدیریت جامعه و</p>	<p>- تهدیدات فرهنگی و نرم همچون تهاجم فرهنگی، تهدید نرم، جنگ شناختی و عملیات روانی</p> <p>- نفوذ ارزش‌های جهان شمول و تهدید مرجعیت‌های اجتماعی-فرهنگی</p> <p>- کم‌رنگ شدن مرزهای اجتماعی و فرهنگی منطقه‌ای و بین‌المللی به واسطه جهانی شدن</p> <p>- تقویت نیروهای هم‌گرای قومی - مذهبی فراملی.</p> <p>- تهدیدات جمعیتی همچون افزایش مهاجرت اتباع غیرمجاز به داخل کشور</p> <p>- تهدیدات اطلاعاتی - امنیتی همچون خرابکاری، جنگ سایبری، جاسوسی</p>

جدول ۵: تحلیل راهبردهای تهاجمی و رقابتی

توسعه پایدار کشور با تأکید بر حفظ نهاد خانواده. - انجام اقدامات فرهنگی و اجتماعی ایجابی و اثربخش با تکیه بر تعهد و تخصص	
--	--

ج- راهبردهای محافظه کاری: راهبردهایی است که از فرصت‌ها برای غلبه بر ضعف‌ها استفاده می‌شود. راهبردهای محافظه کارانه به دنبال حفظ وضع موجود و تأکید بر شرایط حال دارد. این راهبردها به دنبال تغییرات تدریجی و کوچک به منظور دوری از ایجاد چالش و بحران هستند.

د- راهبردهای تدافعی: راهبردهایی است که برای حداقل کردن ضعف‌ها برای غلبه بر تهدیدها مورد استفاده قرار می‌گیرد. بر بازدهی محدود متمرکز است. به دنبال ثبات و کارایی است. کنترل به صورت متمرکز انجام می‌گیرد (خداداد حسینی و عزیزی، ۱۳۹۴: ۱۲۳).

جدول ۶: تحلیل راهبردهای محافظه کارانه و تدافعی

ضعف‌ها (W)	فرصت‌ها (O)
<ul style="list-style-type: none"> - آسیب‌های حوزه جمعیتی - آسیب‌های حوزه سرمایه اجتماعی آسیب‌شناسی آگاهی اجتماعی - آسیب‌های حوزه رفاه اجتماعی - آسیب‌های حوزه مرجعیت‌های اجتماعی - فرهنگی - آسیب‌شناسی فرهنگ دینی - ملی 	<p>ماتریس SWOT</p>
راهبردهای محافظه کارانه (WO)	فرصت‌ها (O)
<p>راهبردهای حوزه تدوین سیاست:</p> <ul style="list-style-type: none"> - نیازسنجی و اولویت‌بندی مسائل و چالش‌ها و اقدام براساس قانون. - پایش مستمر، ارزشیابی و روزآمدسازی سیاست‌های فرهنگی - اجتماعی با توجه به تحولات و نیازمندی‌های روز. - حفظ هویت ملی و دینی و مرجعیت‌های فرهنگی - اجتماعی با پرهیز از نگاه افراطی، سلیقه‌ای و اجبارگونه در تدوین سیاست‌های فرهنگی - اجتماعی. <p>راهبردهای حوزه اجرای سیاست‌ها:</p> <ul style="list-style-type: none"> - حفظ وحدت و همبستگی ملی در کلیه مناسبات فرهنگی، اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و نظامی. 	<ul style="list-style-type: none"> - وجود اشتراکات مذهبی، فرهنگی و قومی با کشورهای همسایه. - ظرفیت قدرت نرم ج.ا.ایران در ابعاد مختلف. - ظرفیت اینترنت بین‌المللی و شبکه‌های مجازی برای ارتباطات اجتماعی بین-المللی و مقابله با جنگ فرهنگی، روانی و نرم. - ظرفیت نهادها و سازمان‌های فرهنگی و اجتماعی بین‌المللی.

<p>- رویکرد سلبی و تدریجی در حل چالش‌ها فرهنگی و اجتماعی و پرهیز از برخورد سلبی در مسائل فرهنگی و اجتماعی مردم.</p> <p>- همکاری با سازمان‌های فرهنگی و اجتماعی بین‌المللی و حفظ آن.</p> <p>- حفظ ارتباط فرهنگی و اجتماعی با محوریت اشتراکات مذهبی، فرهنگی و قومی با کشورهای همسایه و پرهیز از اقدامات اختلاف‌انگیز.</p>	<p>- ظرفیت دیپلماسی عمومی</p> <p>- ظرفیت پیمان‌ها و قراردادهای بین‌المللی.</p>
<p>راهبردهای تدافعی (WT)</p>	<p>تهدیدها (T)</p>
<p>راهبردهای حوزه تدوین سیاست:</p> <p>- بسترسازی برای حفظ و نگهداشت نخبگان علمی در داخل کشور</p> <p>- تدوین سیاست‌های جنایی کارآمد با تقویت سطح رفاه جامعه جهت کنترل و کاهش جرائم و آسیب‌های اجتماعی</p> <p>- تدوین طرح‌های مقابله‌ای اثربخش در مواجهه با جنگ شناختی و ترکیبی.</p> <p>راهبردهای حوزه اجرای سیاست‌ها:</p> <p>- مصونیت‌سازی فرهنگی - هویتی از طریق مدیریت متمرکز فرهنگی.</p> <p>- مقابله با امنیتی‌سازی و ذهنیت‌زدایی منفی از طریق حضور فعال در سازمان‌های بین‌المللی</p> <p>- راهبرد محدودسازی و جلوگیری از ورود غیرقانونی اتباع بیگانه به داخل کشور.</p> <p>- مهار تورم و کنترل نرخ ارز از طریق فعال نمودن تعاملات اقتصادی بین‌المللی</p> <p>- مقابله جدی با رویکردهای رادیکالی و گسست‌زا در مسائل قومی، مذهبی، سیاسی مخدوش‌کننده وحدت و همبستگی ملی</p>	<p>- تهدیدات فرهنگی و نرم همچون تهاجم فرهنگی، تهدید نرم، جنگ شناختی و عملیات روانی</p> <p>- نفوذ ارزش‌های جهان شمول و تهدید مرجعیت‌های اجتماعی - فرهنگی</p> <p>- کم‌رنگ شدن مرزهای اجتماعی و فرهنگی منطقه‌ای و بین‌المللی به واسطه جهانی شدن</p> <p>- تقویت نیروهای هم‌گرای قومی - مذهبی فراملی.</p> <p>- تهدیدات جمعیتی همچون افزایش مهاجرت اتباع غیرمجاز به داخل کشور</p> <p>- تهدیدات اطلاعاتی - امنیتی همچون خرابکاری، جنگ سایبری، جاسوسی</p>

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

در فرآیند تدوین سیاست‌های دفاعی - امنیتی ج.ا.ایران، توجه به عوامل فرهنگی - اجتماعی، از ملزومات این نوع سیاست‌گذاری است. چراکه با توجه به مختصات سیاسی و ایدئولوژیکی نظام ج.ا.ایران، فرهنگی و اجتماعی بودن امنیت و دفاع از کشور از جمله سازوکارهای دفاع از کشور است. به عبارتی، بین مسائل اجتماعی و فرهنگ دینی و ملی با مقوله دفاع از کشور و ایجاد امنیت رابطه مستقیمی وجود دارد. هرگونه نارسائی و ضعف در حوزه فرهنگی و اجتماعی، امنیت و مقوله

دفاع از کشور را تحت تأثیر قرار می‌دهد. از این رو، نگاه آسیب‌شناسانه به این حوزه و ارائه راه‌حل‌های مؤثر، حل معمای امنیت و دفاع از کشور را تسهیل خواهد نمود. بر این اساس، بنیان اصلی این پژوهش با این مسئله آغاز گردیده که متأثر از روندها و رویدادهای حوزه فرهنگی-اجتماعی چه تهدیدهایی حوزه سیاست‌گذاری دفاعی-امنیتی ج.ا.ایران را تهدید می‌کند؟. در پاسخ به این مسئله، یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که به واسطه برخی نارسائی‌های درونی و متأثر از فشارهای سیاسی-اقتصادی و شرایط بین‌الملل، آسیب‌ها و رویدادهایی در حوزه جمعیتی، سرمایه‌های اجتماعی، آگاهی‌های اجتماعی، رفاه اجتماعی، مرجعیت‌های اجتماعی-فرهنگی و فرهنگ ایرانی-اسلامی در حال ظهور و بروز است که به طور مستقیم و غیرمستقیم بر سیاست‌گذاری دفاعی-امنیتی اثرات انکارناپذیری را دارند و تهدیداتی معطوف به سیاست تأمین نیروی انسانی، سیاست دفاع مردم پایه و بسیج مردمی، سیاست اطلاعاتی-امنیتی، سیاست امنیت داخلی، حوزه نظام تصمیم‌گیری، تضعیف و تغییر مرجعیت‌ها، سیاست مقابله با تهدیدات نرم (روحیه رزمندگی و سلحشوری، روحیه مقاومت و ایستادگی، ارزش‌های دینی و معنوی در دفاع) در پی خواهد داشت.

بر این اساس، مبتنی بر رویکرد آسیب‌شناسانه و روندها و رویدادهای احصاء شده، نقاط قوت و ضعف موجود در محیط درونی و فرصت‌ها و تهدیدهای محیط بیرونی ج.ا.ایران در قالب تحلیل ماتریس SWOT فهرست گردیده و براساس آن راهبردهای تهاجمی، راهبردهای محافظه‌کارانه، راهبردهای رقابتی و در نهایت راهبردهای تدافعی در جهت تصمیم‌گیری و سیاست‌گذاری مطلوب ارائه شده است.

به طور کلی نتایج پژوهش حاکی از آن است که جمهوری اسلامی ایران در حوزه فرهنگی و اجتماعی در بُعد داخلی و خارجی با چالش‌ها، ضعف‌ها و تهدیدهای مواجه است که در سیاست‌های دفاعی-امنیتی اثر معناداری دارد. بنابراین دولت بایستی با توجه به راهبردهای ارائه شده و با اقدامات خبرگی و کارشناسانه در جهت حل مسائل حوزه فرهنگی-اجتماعی، سیاست مؤثر و کارآمد را اتخاذ، و با بهره‌برداری مطلوب از ظرفیت‌ها و فرصت‌های موجود در جهت کاهش تهدیدها و خنثی‌سازی آنها اقدام نماید. عدم حل مسائل مطرح شده، ثبات نظام سیاسی را با چالش‌های جدی در حوزه دفاعی-امنیتی مواجه خواهد شد.

- با توجه به یافته‌های پژوهش پیشنهادهای زیر ارائه می‌شود:
۱. کاربست راهبردهای ارائه شده در تدوین و اجرای سیاست‌ها.
 ۲. تقویت سازوکار مذاکره و گفتگو برای حل مسئله تحریم‌های اقتصادی.
 ۳. به‌روزرسانی و طراحی برنامه‌های فرهنگی و اجتماعی مؤثر مبتنی بر فرهنگ ایرانی - اسلامی با توجه به تحولات و مطالبات نسل جدید.
 ۴. حل مسئله تورم و تقویت رفاه مردم.
 ۵. پرهیز از ایجاد دوگانه‌های اجتماعی کاذب و خطرناک.
 ۶. درس‌آموزی از سیاست‌های موفق و ناموفق.
 ۷. استفاده از ظرفیت نخبگان در حوزه‌های مختلف و جلوگیری از مهاجرت آنان مبتنی بر یک سازوکار برنامه‌ریزی شده و هدفمند.

پیشنهادهای پژوهشی

۱. با توجه به اینکه پژوهش به صورت کیفی بوده و داده‌ها با استفاده از ابزار مصاحبه جمع‌آوری شده است، به پژوهشگران آینده پیشنهاد می‌شود مطالعه‌ای را با استفاده از ابزار پرسشنامه و به روش کمی انجام دهند.
 ۲. بررسی عمیق‌تر نقش و تأثیر فرهنگ و ارزش‌های ملی ایران در تصمیم‌گیری‌های سیاسی و امنیتی، به ویژه در زمینه دفاع.
 ۳. مطالعه تطابق یا اختلاف بین ارزش‌های فرهنگی - اجتماعی مردم ایران و سیاست‌های دولت، و ارائه راهکارهایی برای توافق و هماهنگی بین آن‌ها.
 ۴. بررسی نقش رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی در شکل‌دهی به نگرش عمومی جامعه نسبت به مسائل دفاعی امنیتی و تأثیر آن‌ها بر تصمیم‌گیری‌های سیاسی.
- بررسی ارتباط بین فرهنگ و توانمندسازی ملی در حوزه دفاع و امنیت، و پیدا کردن راهکارهایی برای تقویت این ارتباط به منظور بهبود سیاست‌گذاری دفاعی ج.ا.ایران.

فهرست منابع

- ازغندی، سیدعلیرضا، (۱۳۸۴)، **جنگ و صلح: بررسی مسائل استراتژیک و نظامی**، تهران: نشر سمت، چاپ اول.
- بوزان، باری (۱۳۷۸)، دولت، مردم و هراس، تهران: انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- تهامی، سید مجتبی، (۱۳۹۰)، امنیت ملی، داکترین سیاست‌های دفاعی و امنیتی، جلد اول و دوم، تهران: سازمان عقیدتی سیاسی ارتش، چاپ اول.
- شعبانی، قاسم، (۱۳۸۳)، حقوق اساسی، تهران: انتشارات اطلاعات، چاپ ۱۵.
- جمعی از نویسندگان، (۱۳۸۸)، **تهدیدنرم و راهبردهای مقابله**، تهران: انتشارات دانشگاه عالی دفاع ملی، چاپ ۴.
- حیات‌مقدم، امیر و کلانتری، فتح‌اله، (۱۳۹۷)، **سال‌نمای دفاعی-امنیتی محیط پیرامونی ج.ا.ایران**، تهران: انتشارات دانشگاه عالی دفاع ملی، چاپ اول.
- خداداحسینی، سید حمید و عزیزی شهریار، (۱۳۹۴)، مدیریت و برنامه‌ریزی استراتژیک (رویکردی جامع)، تهران: انتشارات صفار، چاپ سوم.
- رضوی‌نژاد، سیدامین و رازقی، جواد، (۱۳۹۷)، مدل مطلوب اجرا و ارزیابی در سیاست‌گذاری امنیت داخلی جمهوری اسلامی ایران، **فصلنامه خط مشی‌گذاری عمومی در مدیریت**، شماره ۲۹.
- ریاضی، وحید و دهقان، حسین، (۱۳۹۸)، **سیاست‌گذاری دفاع ملی**، تهران: نشر دانشگاه عالی دفاع ملی، ج ۱.
- کلانتری، فتح‌الله، (۱۳۹۴)، کاربست سیاست دفاعی با راهبرد دفاعی و راهبرد نظامی، **سیاست دفاعی**، ش ۹۲.
- غریب‌زندی، داود، (۱۳۸۹)، **درآمدی بر سیاست‌گذاری امنیت ملی**، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی، چاپ اول.
- متقی، دکترابراهیم، (۱۳۸۹)، **گونه‌شناسی تهدیدهای امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه آفاق امنیت**، شماره ۸.
- مصلی‌نژاد، عباس، (۱۴۰۱)، **سیاست‌گذاری راهبردی در تئوری و عمل**، تهران: دانشگاه تهران، چاپ چهارم.
- مرادیان، محسن، (۱۳۸۸)، **تهدید و امنیت (تعارف و مفاهیم)**، تهران: انتشارات مرکز آموزشی و پژوهشی شهید سپهبد صیاد شیرازی، چاپ اول.
- منزوی، مسعود و سرجه‌پیما، علی‌آقا، (۱۳۸۶)، محیط‌شناسی راهبردی براساس روش تحلیل روند و مدل STEEPV، ماهنامه نگرش راهبردی، شماره ۸۵ و ۸۶ دی و آذرماه.
- مطهری‌نیا، مهدی، (۱۳۷۶)، بسیج مردمی و نقش آن در دفاع همه‌جانبه، **مجله مطالعات بسیج**، شماره ۱۵.
- ملک محمدی، حمیدرضا و کمالی، یحیی، (۱۳۹۵)، بررسی مفاهیم پارادایم، مرجعیت و ائتلاف حامی در تحلیل سیاست‌گذاری عمومی، **فصلنامه سیاست**، شماره ۱.
- مولر، پیر، (۱۳۷۸)، **سیاست‌گذاری عمومی**، ترجمه‌ی حمیدرضا ملک‌محمدی، تهران: نشر میزان، چاپ اول.

- نبوی، سیدعباس، (۱۳۸۸)، **فلسفه‌ی قدرت**، تهران: انتشارات سمت، چاپ چهارم.
- نجفی، سجاد و یزدان پناه، کیومرث و پیشگاهی فرد، زهرا و بدیعی، مرجان، (۱۴۰۰)، **تبیین عوامل اجتماعی - فرهنگی کلیدی تأثیرگذار بر قدرت دفاعی ایران در افق زمانی ۱۴۱۰، آینده پژوهی ایران**، شماره (۱) ۶.
- یوسفوند، یعقوب و ملکی کرم‌آباد، محمدمهدی (۱۴۰۰)، **طراحی الگویی از چگونگی ارتقای ظرفیت‌های قدرت نرم در سیاست‌گذاری دفاعی ج.ا.ایران؛ با تأکید بر راهبردهای تحقق آن، آفاق امنیت**، شماره ۵۰.
- یوسفوند، یعقوب و کاظمی‌زند، علی‌اصغر و طاهری، ابوالقاسم و ابطحی، سید مصطفی، (۱۳۹۸)، **اثر بخشی به سیاست‌گذاری دفاعی ج.ا.ایران؛ در پرتو کاربری منابع فرهنگی قدرت نرم، مدیریت نظامی**، شماره ۷۳.
- یوسفوند، یعقوب، (۱۳۹۸)، **عملیات روانی**، تهران: انتشارات دانشگاه افسری امام علی(ع)، چاپ اول.

